

Jovana Dakic*
Univerzitet u Novom Sadu
Filozofski fakultet

УДК: 069.01:37
DOI: 10.19090/gff.v49i1.2520
orcid.org/0009-0002-7370-8491
Originalni naučni rad

MUZEJ KAO „TREĆI PROSTOR”**

Aktuelna razmatranja o tome kako organizovati funkcionisanje muzeja u cilju efikasnijeg učenja stvaraju određeni pritisak na njih koji bi trebalo da dovede do transformacije učenja u muzeju. Naime, ono bi umesto transmisije informacija, trebalo da predstavlja rezultat socijalnih interakcija i aktivnog učešća u zajednici onih koji uče. „Treći prostor”, osim što se može posmatrati kao informalni prostor za učenje, predstavlja mesto nastanka novih obrazaca učenja i novih znanja integracijom iskustava stečenih u različitim situacijama, te mesto transformacije učešća u zajednicama prakse, gde raste potencijal za nastanak i razvoj novih znanja. Cilj ovog istraživanja ogleda se u sagledavanju muzeja kao „trećih prostora” koji posetiocima omogućuju da u međusobnoj saradnji uče jedni od drugih u informalnom kontekstu, i zajedničkim doprinosom stvaraju nove zajednice prakse i nova znanja, a ostvaruje se primenom metode teorijske analize i tehnike analize sadržaja. U skladu sa tim, u prvom delu rada su predstavljeni različiti pristupi konceptu „trećeg prostora”, dok je u drugom delu rada razjašnjeno na koji način je moguće sagledati muzej u okviru tog koncepta. Pedagoške implikacije ovog rada obuhvataju bolje razumevanje muzeja kao „trećeg prostora”, s obzirom na to da se takvim načinom posmatranja muzeja naglašava socijalni kontekst učenja, kao neophodan za konstrukciju novih znanja.

Кljučне речи: „treći prostor”, muzej, socijalna interakcija, zajednice prakse, informalni kontekst

UVOD

Savremeni život i razvoj društva, kao posledica tehnološkog napretka i ubrzanog protoka informacija, zahtevaju od pojedinca da uči duže i stiče više znanja nego što mu pružaju formalne institucije. Shodno tome, celoživotno i informalno učenje postaje imperativ savremenog života. Kao što je slučaj i sa formalnim učenjem, postoji mnogo teorija i mišljenja u vezi s tim kako informalno učenje treba da izgleda; međutim, ono što se više ne dovodi u pitanje, jeste

* jovana.dakic@ff.uns.ac.rs

** Rad je predstavljen na sedmom međunarodnom interdisciplinarnom skupu mladih naučnika društvenih i humanističkih nauka „Konteksti”, 1. decembra 2023. godine.

činjenica da je, za učenje najvažnija socijalna interakcija. Ona podstiče komunikaciju među onima koji uče, razgovor o naučenom, postavljanje pitanja i odgovaranje na njih, ali i uključivanje u nove zajednice učenja, kao i stvaranje novih obrazaca učenja kroz unošenje sopstvenih iskustava u komunikaciju i usvajanje tuđih iskustava. „Treći prostor”, iz različitih uglova brojnih teorija, predstavlja informalni prostor za učenje sa jedne strane, odnosno, metaforički prostor u kom se dešava opisana socijalna razmena. Sve aktivnije se radi na unapređenju učenja u muzeju, kao informalnom prostoru za učenje u kom se odvija bogata interakcija između posetilaca, i posetilaca i kustosa ili izloženih objekata, te se cilj ovog istraživanja ogleda u sagledavanju muzeja kao „trećih prostora” koji posetiocima omogućuju da u međusobnoj saradnji uče jedni od drugih u informalnom kontekstu, i zajedničkim doprinosom stvaraju nove zajednice prakse i nova znanja. U prvom poglavlju rada predstavljeni su različiti pristupi konceptu „trećeg prostora”, dok je u drugom delu rada razjašnjeno na koji način je moguće sagledati muzej u okviru tog koncepta.

INFORMALNI PROSTORI ZA UČENJE

Veliki broj autora (Crook & Witcomb, 2012; Riddle & Souter, 2012; Harrop & Turpin, 2013; Cox, 2018) o informalnim prostorima za učenje, govori iz ugla studenata, proučavanjem prostora u krugu univerziteta u kojima se ostvaruje informalno učenje. Poslužićemo se istim primerom kako bismo analizirali informalne prostore za učenje, ali se za njihovo bolje razumevanje, pre svega, osvrćemo na pojam informalnog učenja u okviru klasifikacije učenja kao formalnog, neformalnog i informalnog. Naime, formalno učenje podrazumeva institucionalno učenje koje vodi sertifikaciji, koje je strukturisano u smislu ciljeva učenja, vremena predviđenog za učenje i podrške za učenje, i koje je namerno od strane onog koji uči. Neformalno učenje najčešće ne vodi sertifikaciji i ne omogućava ga institucija, ali, kao i formalno učenje, podrazumeva strukturisane ciljeve, vreme i podršku za učenje, te je namerno iz perspektive onog koji uči. Informalno učenje pak predstavlja rezultat svakodnevnih aktivnosti na poslu, kod kuće, sa porodicom i prijateljima, u slobodnom vremenu. U skladu sa tim, informalno učenje ne podrazumeva strukturisane ciljeve, vreme i podršku za učenje, ne vodi sertifikaciji i u najvećem broju slučajeva ono je nenamerno (UNESCO, 2009). Informalno učenje, iako mahom nenamerno, može da ce posmatra kao samodirektivno u slučajevima kada onaj koji uči samostalno planira i kontroliše učenje.

Ono može biti i usputno, što se odnosi na slučajeve u kojima je onaj koji uči posvećen određenoj svrsishodnoj aktivnosti u cilju obavljanja zadatka, ne u cilju učenja, već usputnog učenja. Konačno, informalno učenje može biti u potpunosti nenamerno i nesvesno, jer se stiče kroz svakodnevno iskustvo (Rogers, 2014). S obzirom na njegovu prirodu, postavlja se pitanje gde se ovaj oblik učenja odvija, a jedan od odgovora pronalazimo upravo u opisivanju informalnih prostora za učenje.

Analiza literature autora jednog od istraživanja (Harrop & Turpin, 2013) otkriva da diskurs koji se odnosi na kreiranje informalnih prostora za učenje proizilazi iz tri različite discipline: teorije učenja, stvaranja mesta i arhitekture. Teorija učenja se odnosi na razumevanje načina na koji ljudi uče, gde uče i kakve razlike postoje među njima u odnosu na vrstu učenja koje preferiraju. Stvaranje prostora podrazumeva iskustvo ljudi dok borave i dok su aktivni u određenom prostoru. Arhitektura se odnosi na spoljašnjost i unutrašnjost prostora, i obuhvata dizajn, nameštaj, zidove, ventilaciju, osvetljenje, akustiku i mnoge druge aspekte koji čine fizički prostor. Veza ove tri discipline se može sagledati kroz rezultate jednog drugog istraživanja u kojem su odgovori studenata pokazali važnost senzornog iskustva u prostorima informalnog učenja (osvetljenje, vidljivost, zvukovi, pokreti, temperatura i slično), kao i različitost kvaliteta učenja u odnosu na to koliko je telo uključeno u učenje. Takođe, rezultati su potvrdili da je učenje socijalno, ne samo kroz grupni rad već kroz prisustvo drugih ljudi kao podršku individualnom učenju, te se zaključuje da atmosfera za učenje proizilazi iz arhitekture prostora u kom se uči kao i iz socijalnih konvencija. Prostor dizajniraju i njime upravljaju profesionalci kao što su arhitekta, bibliotekari, kustosi, dok su studenti koji borave i uče u određenom prostoru glavni konstruktori atmosfere za učenje (Cox, 2018).

Sagledajući informalne prostore za učenje šire od navedenog primera, univerzitetskog okruženja i studenata koji u njima uče, možemo uočiti slične karakteristike i u drugim kontekstima. Bilo da je samodirektivno bilo potpuno nesvesno, učenje se može odvijati u bilo kom prostoru, u potpunosti izvan formalnog konteksta, dok će na proces učenja uticati karakteristike tog prostora, lični afiniteti onog koji uči i, naročito, socijalna interakcija između prisutnih u određenom prostoru i način učešća pojedinca u njoj.

Analizom različitih pristupa konceptu „trećeg prostora” omogućeno je bolje razumevanje informalnih prostora za učenje, na šta se kratko osvrćemo, dok se najviše fokusiramo na aspekt socijalne interakcije u procesu učenja i „treći prostor”, shvaćen kao mesto transformacije učešća u „zajednici onih koji uče” (Matusov & Rogoff, 1995).

KONCEPT „TREĆEG PROSTORA”

O „trećem prostoru” kao fizičkom prostoru u kom se odvija informalni javni život, govori autor Rej Oldenburg (Oldenburg, 1989). On označava različite javne prostore u kojima se odvijaju dobrovoljna, informalna i rado očekivana okupljanja ljudi izvan domena kuće i posla. Prvi prostor se odnosi na dom kao najvažniji, redovan i predvidiv prostor sa najvećim uticajem na dete koje odrasta, a drugi prostor na posao, koji svodi čoveka na jednu, produktivnu ulogu, podstiče konkurenciju, ali i obezbeđuje sredstva za život i materijalni kvalitet života. Prvi i drugi prostor su u početku predstavljali isto mesto, dok industrijalizacija nije odvojila mesto stanovanja od mesta rada, čineći produktivan rad udaljenim od porodičnog života. „Treći prostor” je postojao mnogo pre ovog odvajanja, ali smisao dobija tek nakon industrijske revolucije i njene podele na privatnu i javnu sferu života. Bez obzira na to u kojoj meri različiti narodi cene i rangiraju informalni javni život u odnosu na porodični i poslovni, „treći prostori” širom sveta dele zajedničke esencijalne osobine. Ova istovetnost „trećih prostora” čini varijacije u njihovom spoljašnjem izgledu nevažnim, te na njih ne utiču velike kulturne razlike u stavovima prema tipičnim mestima okupljanja u okviru informalnog javnog života. Zato „treći prostori” imaju sposobnost da služe ljudskoj potrebi za zajedništvom, nezavisno od sposobnosti nacije da shvati njihove vrline. Zašto su „treći prostori” neophodni i na koji način doprinose individuama i čitavoj zajednici?

1. „Treći prostori” doprinose ujedinjenju komšiluka: gde nema „trećih prostora”, ljudi često žive u blizini jedni drugih, a da se nikad ne upoznaju.
2. „Treći prostori” služe kao tzv. „luke ulaska” za posetioce i nove stanovnike, gde se smernice i druge informacije mogu lako dobiti: novim stanovnicima ovi prostori služe kao sredstvo za lakše prilagođavanje, upoznavanje i učenje gde se nešto nalazi i kako komšiluk funkcioniše.
3. „Treći prostori” predstavljaju prostore za sortiranje: osim što sami po sebi promovišu povezivanje, oni služe i kao prostori za povezivanje onih sa posebnim interesovanjima, jer pružaju bazu za bilo koju vrstu i stepen lokalne kulture koja će se pojaviti.
4. „Treći prostori” povezuju različite generacije: što je društvo modernije, to deca manje provode vremena sa svojim roditeljima i drugim odraslim ljudima, te prisustvo ovakvih prostora obezbeđuje da se vreme i komunikacija sa odraslima ne svede na minimum.
5. „Treći prostori” obezbeđuju brigu o komšiluku: ljudi koji vole ova mesta najčešće poznaju ljude iz komšiluka, vode računa o deci, čine usluge

redovnim mušterijama i u toku su sa svime onim što se dešava u komšiluku. Osim toga, na ovakvim mestima komšiluk se okuplja u slučaju hitnih situacija, jer u tim trenucima pripadnici takve zajednice nastoje da budu okruženi jedni drugima, kako bi pomogli jedni drugima i bili podrška jedni drugima.

6. „Treći prostori” podstiču političke debate: oduvek su lokalna javna mesta služila i kao prilika za političke debate i diskusije. Svoje mišljenje i stavove možemo bolje da testiramo i preradimo u interakciji sa drugima, kroz diskusiju i debatu, nego samo slušajući jednosmerne televizijske izjave.
7. „Treći prostori” pomažu umanjenju troškova života: tamo gde se ljudi redovno okupljaju kako bi se opustili i uživali u međusobnom društvu, prirodno nastaju grupe podrške, odnosno društva uzajamne pomoći, a lako se dolazi i do brojnih saveta o štednji vremena, novca i rada.
8. „Treći prostori” su zabavni: zabavu prave ljudi, najčešće kroz razgovore koji mogu biti opušteni, strastveni, ozbiljni, šaljivi ili informativni.
9. „Treći prostori” omogućavaju prijateljstva: ova mesta predstavljaju neutralno tlo na kom se ni od koga ne očekuje da bude domaćin ili gost, već ljudi jednostavno uživaju u društvu, te se javlja prijatna i vesela atmosfera u kojoj se svako oseća prihvaćenim.
10. „Treći prostori” su važni za penzionere: oni pružaju mogućnost održavanja kontakta sa drugima i uživanja u društvenom životu (Oldenburg, 1996, 97).

Očigledno je na koji način „treći prostori” mogu da se poistovete sa informalnim prostorima, međutim, kao što je već istaknuto, ključno u istraživanju informalnih prostora za učenje jeste i proučavanje procesa učenja u okviru socijalne interakcije i podrške u učenju, te je pojam „trećeg prostora” neophodno sagledati u prenesenom značenju, kao mesto transformacije učešća u „zajednici onih koji uče” (Matusov & Rogoff, 1995). Pojam „trećeg prostora” u prenesenom značenju srećemo prvenstveno kod postkolonijalnog i literarnog teoriste Homi Bhabha (Homi Bhabha), koji ga vidi kao mesto u kojem konstruišemo svoje identitete u odnosu na različite i često kontradiktorne sisteme značenja. On tvrdi da kulture nikada nisu jedinstvene, već se u procesu opisivanja kulturnog teksta ili aktivnosti uvek javlja interpretacija, što omogućava pojavu novog značenja. Baba je proučavao prostor koji nastaje u susretu između kolonizatora i kolonizovanih, te smatra da se, u fuziji ova dva prostora, konstruiše hibridna kultura, što ukazuje na

nastanak novih kulturnih formi iz multikulturalizma. Dakle, metaforički prostor u kome se to dešava, naziva se „treći prostor” (Sterrett, 2015). Drugim rečima, „treći prostor” nastaje kroz jezik, u interakciji, posebno kada se ljudi opiru kulturnom autoritetu, unoseći različita iskustva u iste jezičke znakove i kulturne simbole, ili dodeljujući različite jezičke znakove i kulturne simbole istim iskustvima (Moje, et al., 2004).

Moje i saradnici (Moje, et al., 2004) analiziraju različite pristupe „trećem prostoru” u okviru obrazovanja, te i sami dolaze do određene definicije ovog pojma. Oni zaključuju da postoje najmanje tri pogleda na ovaj koncept. Prvi pristup podrazumeva „treći prostor” kao način izgradnje mosta između marginalizovanih znanja i konvencionalnih akademskih znanja; u drugom pristupu „treći prostor” se vidi kao način za postizanje uspeha u različitim zajednicama, jer omogućava učenje uz pomoć svakodnevnih iskustava studenata i ohrabruje ih da koriste različite izvore znanja, što podržava njihovu sposobnost da se u jednom kontekstu snađu tako što će upotrebljavati veštine i iskustva stečena u drugim kontekstima; treći pristup podrazumeva prostor kulturnih, društvenih i epistemoloških promena, u kome se suprotstavljena znanja različitih prostora dovode u „razgovor” kako bi se proizveli novi obrasci učenja. Autori zaključuju da udruživanje sva tri pogleda proširuje koncept „izgradnje mosta” između novih i već postojećih znanja. Ova izgradnja mostova je neophodan deo „trećeg prostora” jer pomaže onome koji uči da uoči veze, ali i kontradikcije između načina na koji on vidi svet i načina na koji ostali vide svet.

Konačno, koncept „trećeg prostora” moguće je objasniti i uz pomoć sociokulturnog pristupa intelektualnom razvoju i pojma zone narednog razvoja Lava Vigotskog (Lev Vygotsky). Zona narednog razvoja podrazumeva razliku između aktuelnog nivoa razvoja koji se određuje problemima koje dete može samostalno da reši, i nivoa potencijalnog razvoja, koji se određuje kroz rešavanje problema uz pomoć nekog starijeg, iskusnijeg, ili u saradnji sa sposobnijim vršnjacima. Smisao ovog shvatanja leži u tome da se nivo razvoja deteta ne može sagledati samo kroz njegove trenutne sposobnosti, u okviru individualnog rešavanja problema, već se u obzir moraju uzeti i sposobnosti koje su u razvoju i koje se trenutno mogu ispoljiti samo u saradnji sa nekim sposobnijim, a koje će s vremenom podrazumevati samostalno rešavanje problema (Vygotsky, 1978). Ovaj koncept redefiniše razvoj u pravcu uključivanja zajedničkih napora, u odnosu na individualni napor, gde cilj nije ovladavanje kompleksnijim zadacima na individualnom nivou, već učešće deteta u sociokulturnim aktivnostima koje uključuju saradnju, što će kasnije dovesti do samostalnog izvršavanja zadataka (Matusov & Rogoff, 1995). Šta je onda „treći prostor”? U različitim zajednicama

postoje različite sociokulturne prakse, te deca u različitim zajednicama imaju i drugačije razvojne puteve. Dakle, ciljevi i potrebe jedne zajednice definišu razvoj pojedinaca u pravcu odgovornog učešća u toj specifičnoj zajednici, te se ne može pretpostaviti da je proces razvoja univerzalni proces nezavisan od ciljeva zajednice u kojoj se pojedinac razvija. U isto vreme, pojedinac u razvoju doprinosi daljem razvoju prakse određene zajednice, jer razvoj ne podrazumeva samo sadržaj sociokulturne prakse određene zajednice, nego i način na koji se učenje pojavljuje. To znači da razvoj onoga koji uči ne uključuje samo ono šta on uči, već kako učestvuje u zajednici, koristeći i demonstrirajući to znanje i sposobnosti koje trenutno razvija (Matusov & Rogoff, 1995). Upravo u ovoj međuzavisnosti i međusobnom uticaju pojedinca i zajednice nastaje „treći prostor“. Očigledna je sličnost ovog i ranije opisanih shvatanja „trećeg prostora“: prvo, shvatanje „trećeg prostora“ kao mosta koji omogućava pojedincu da uoči vezu između sopstvenog pogleda na svet i pogleda na svet drugih, između novih i već postojećih znanja, kao i znanja koja nastaju u različitim kontekstima, i da na taj način formira nove obrasce učenja; i drugo, shvatanje Homi Babe (Homi Bhabha) koji „treći prostor“ određuje kao mesto konstrukcije identiteta u odnosu na različite sisteme značenja koje nastaje u interakciji, kroz jezik, donoseći različita iskustva na iste jezičke znakove i kulturne simbole, i dodeljujući različite jezičke znakove i kulturne simbole istim iskustvima (Moje et al., 2004).

Bilo da se radi o „trećem prostoru“ kao informalnom prostoru za učenje, kao mostu između znanja stečenih u različitim kontekstima, kao mestu konstrukcije identiteta bilo kao mestu transformacije učešća u zajednicama onih koji uče, muzej se u velikoj meri uklapa u ovaj koncept, te je od velike važnosti analizirati ga iz ove perspektive.

MUZEJ – „TREĆI PROSTOR“

Sagledanje muzeja kao „trećeg prostora“ u skladu sa Oldenburgovim shvatanjem (Oldenburg, 1989) potvrđuje njegove karakteristike kao informalnog prostora za učenje. Muzej se u ovom smislu može posmatrati kao javni prostor u kom se odvijaju dobrovoljna, informalna okupljanja ljudi, izvan kuće i posla. Muzej promovise povezivanje ljudi sa posebnim interesovanjima, omogućava upoznavanje i stvaranje prijateljstava, kao i povezivanje različitih generacija. Posetioci se u muzeju mogu zabaviti, kako kroz opuštenu razgovor, tako i kroz različite programe i radionice koje muzej organizuje. Takođe, u skladu sa definisanom klasifikacijom učenja kao formalnog, neformalnog i informalnog,

jasno je zašto muzej smatramo informalnim prostorom za učenje. Naime, poseta muzeju se najčešće dešava u slobodnom vremenu, a učenje koje se javlja u toku posete nije vođeno, već je nenamerno, usputno ili samousmereno. Muzeje mogu posetiti ljudi svih uzrasta kako bi zadovoljili svoju radoznalost, učili dobrovoljno, postavljali pitanja i davali odgovore, objašnjavali drugima šta su naučili, kako bi pronašli, istražili i testirali svoje ideje (Milutinović, 2010). Takođe, rezultati spomenutih istraživanja informalnih prostora za učenje u krugu univerziteta pokazali su da na proces učenja utiču karakteristike tog prostora, lični afiniteti onog koji uči te socijalna interakcija koja se u procesu učenja javlja (Harrop & Turpin, 2013; Cox, 2018). O tome svedoči i model učenja u muzeju, razvijen na osnovu brojnih istraživanja (the Museum Learning Model – MLM) (Leinhardt, 2014), koji se sastoji iz nekoliko elemenata. Posetioци dolaze u muzej sa određenim namerama, očekivanjima, znanjem i iskustvom, a lična istorija na mnogo načina oblikuje iskustvo učenja u muzeju. Ova kombinacija motivacije, prethodnih iskustava, znanja i trenutnog dodira sa materijalom u muzeju jeste prvi element ovog modela – „identitet”. Drugi element podrazumeva „okruženje učenja”, koje u velikoj meri utiče na iskustvo posete muzeju, iako posetioци često toga nisu svesni. Ovaj element obuhvata reakciju i odgovor posetilaca na ambijent muzeja i izgled izložbe: način izražavanja na znakovima i etiketama, boju zidova, visinu i veličinu postolja, mesta za klupe i slično. Treći element se odnosi na „angažovanje u objašnjavanju”. Dok se kreću kroz izložbu u muzeju, posetioци se uključuju u razgovor. Razgovor može biti sa samim sobom, sa obezbeđenjem, sa porodicom, prijateljima, profesorima, i može se odnositi na brojne teme, ali se najčešće odnosi na objekte i aktivnosti sa kojima se posetioци susreću u muzeju. Upravo delovi takvih razgovora reflektuju promišljeno uključivanje u izložbu, analizu izloženih objekata, objašnjenja, postavljanje pitanja i odgovaranje na njih, te su uključeni u model učenja u muzeju (Leinhardt, 2014). Dakle, prema ovom modelu, na učenje u muzeju, takođe utiču karakteristike ličnosti koja uči, njena znanja, iskustva i očekivanja, zatim karakteristike i izgled muzeja i izložbe, i na kraju, interakcija, odnosno analize i objašnjenja koji se javljaju u komunikaciji sa drugim ljudima. Zaključuje se da je socijalna podrška od velike važnosti za kvalitetan proces učenja, te da predstavlja polaznu osnovu za bilo kakvu vrstu analize muzeja kao prostora za učenje. Učenje u muzeju zahteva mogućnost dijaloga između predmeta i posetioca, i posetioca i posetioca, jer je tada učenje vođeno željom za novim znanjima, radoznalošću i deljenjem iskustava sa porodicom, prijateljima, vršnjacima, i drugim posetiocima. Na taj način, muzej omogućava učenje putem slobodne interakcije i socijalne saradnje (Milutinović, 2010).

Sušтина музеја као „trećeg prostora“, posmatrano sa sociokulturnog stanovišta, ogleda se u shvatanju da se razvoj i učenje javljaju u procesu transformacije odgovornosti prema sopstvenom članstvu u zajednici onih koji uče, i transformacije sociokulturnih sredstava koja se u tom članstvu upotrebljavaju. Kada ljudi posete muzej prvi put, oni konstruišu njegovo značenje i povezuju ga sa poznatim institucijama i iskustvima, te kasnije mogu da orijentišu druge nove posetioce ka izložbi koju su posetili. Novo iskustvo omogućava pojedincu da izgradi novu vezu i sa drugim ljudima, i sa predmetom svog iskustva, kao i da redefiniše stare veze. Orijentisanje novog posetioca ka poseti izložbe može biti u okviru poznatog odnosa (na primer, kao kada roditelj, nakon što je posetio izložbu, orijentiše dete, slično kao što će mu pomoći oko domaćeg rada), ili u okviru transformisanog odnosa (kao kada bi dete, nakon što je videlo izložbu, orijentisalo roditelja). Takođe, nove prakse nastaju kada se koriste ili transformišu prakse iz drugih okruženja. Na primer, didaktički formati iz škola mogu da se koriste u muzeju, uključujući razvoj novih načina učenja koji mogu da premoste ove institucije, na osnovu učešća ljudi u novom okruženju (Matusov & Rogoff, 1995).

Sve ovo se dešava u „trećem prostoru“ – susret učesnika različitih zajednica i sticanje novih iskustava, povezivanje starih i novih znanja i iskustava, redefinisane starih znanja i iskustava, transformacija učešća u odnosima i izgradnja novih veza, razvoj novih obrazaca učenja u procesu povezivanja različitih praksi – budući da muzej kao „treći prostor“ pruža ljudima mogućnost za takvo učešće u zajednici onih koji uče, koje će im omogućiti upravo takvu transformaciju i razvoj. Posetioci muzeja predstavljaju prošle, sadašnje i buduće učesnike različitih zajednica prakse, te učenje u muzeju počinje znatno pre i nastavlja se znatno posle fizičke posete muzeju. U skladu sa tim, muzeji predstavljaju mesta na kojima se susreću različite prakse i njihovi učesnici, koji uče jedni od drugih i, kao članovi različitih zajednica, doprinose praksama drugih (Matusov & Rogoff, 1995).

ZAKLJUČAK

Cilj ovog istraživanja je bilo sagledavanje muzeja u okviru koncepta „trećeg prostora“ kao informalnog prostora za učenje, i metaforičkog prostora u kom se odvija socijalna razmena između posetilaca muzeja. Kao informalni prostor za učenje, muzej predstavlja veoma velik izvor prilika za učenje, bez obzira na to da li će ono biti nesvesno ili samsmereno. Posetilac u oba slučaja provodi svoje slobodno vreme posmatrajući određenu izložbu, samostalno usmerava svoje učenje i selektuje informacije koje želi da zapamti, dok sa druge

strane nesvesno pamti i brojne informacije koje oko njega kruže tokom posete. Osim toga, muzej predstavlja prostor koji pruža priliku za uključivanje u različite zajednice učenja i, u okviru tih zajednica, povezivanje starih i novih iskustava, redefinisane starih iskustava, razvoj novih obrazaca učenja, transformaciju učešća u odnosima i izgradnju novih veza. S obzirom na to, osim samousmerenog učenja sa jedne, i nesvesnog sticanja znanja sa druge strane, u muzeju kao informalnom prostoru za učenje odvija se i neprekidna interakcija između posetilaca, kao i između posetilaca i izloženih objekata. U skladu sa tim, veoma je važno organizovati funkcionisanje muzeja u cilju efikasnijeg učenja i transformacije učenja koje će, umesto transmisije informacija, predstavljati rezultat socijalnih interakcija i aktivnog učešća u zajednici onih koji uče. Stoga te implikacije ovog istraživanja leže upravo u boljem razumevanju muzeja kao „trećeg prostora”, s obzirom na to da se takvim načinom posmatranja muzeja naglašava socijalni kontekst učenja, kao neophodan za konstrukciju novih znanja.

Jovana Dakić

MUSEUM AS A “THIRD SPACE”

Summary

Modern life and society development, as a result of technological progress and accelerated flow of information, require an individual to study longer and acquire more knowledge than formal institutions provide. Therefore, lifelong and informal learning becomes an imperative of modern life, while social interaction is the central and most important concept for their realization. Current considerations on how to organize the functioning of museums for the purpose of more effective learning create a certain pressure on them that should lead to the transformation of learning in the museum, which would be the result of social interactions and active participation in the community of those who learn, instead of the transmission of information. The "third space", apart from being an informal space for learning, is a place where new learning patterns and new knowledge are created through the integration of experiences gained in different situations, and a place of transformation of participation in community practice, where the potential for the creation and development of new knowledge grows. More and more active work is being done to improve learning in the museum in which there is a rich interaction between visitors, and visitors and curators or exhibited objects, so the goal of this research is reflected in the perception of museums as "third spaces" that enable visitors to learn from each other in an informal context in mutual cooperation, and with their joint contribution create new communities of practice and new knowledge. The goal is achieved by applying the method of theoretical analysis and the technique of content analysis. In the first part of the paper,

different approaches to the concept of the "third space" are presented, while in the second part of the paper, perceiving the museum within that concept is analyzed. As an informal learning space, the museum represents a large source of opportunities for learning, regardless of whether the learning is unconscious or self-directed. It provides the opportunity to engage in different learning communities, and within those communities, to connect old and new experiences, redefine old experiences, develop new patterns of learning, transform relationships and build new connections. The pedagogical implications of this paper include a better understanding of the museum as a "third space", because through such a way of observing the museum, the social context of learning is emphasized as necessary for the construction of new knowledge.

Key words: "third space", museum, social interaction, communities of practice, informal context.

LITERATURA

- Cox, A.M. (2018). Space and embodiment in informal learning. *High Educ*, 75, 1077–1090. doi:10.1007/s10734-017-0186-1
- Crook, C., & Witcomb, G. L. (2012). Ambience in social learning: Student engagement with new designs for learning spaces. *Cambridge Journal of Education*, 42(2), 121–139. doi:10.1080/0305764X.2012.676627
- Harrop, D., & Turpin, B. (2013). A Study Exploring Learners' Informal Learning Space Behaviors, Attitudes and Preferences. *New Review of Academic Librarianship*, 19, 58–77. doi:10.1080/13614533.2013.740961
- Leinhardt, G. (2014). Museums, conversations, and learning. *Revista Colombiana de Psicología*, 23(1), 13–33. doi:10.15446/rcp.v23n1.41000
- Dekart, R. (1951).
- Matusov, E., & Rogoff, B. (1995). Evidence of Development from People's Participation in Communities of Learners. In J. H. Falk, & L. D. Dierking (Eds.), *Public Institutions for Personal Learning*. American Association of Museums. Preuzeto sa <https://ematusov.soe.udel.edu/vita/Articles/Matusov,%20Rogoff,%20Evidence%20of%20development%20in%20museum,%201996.pdf>
- Milutinović, J. (2010). Učenje u muzeju. *Povijest u nastavi*, 8(2), 217–229.
- Moje, E. B., Ciechanowski K. M., Kramer, K., Ellis, L., Carrillo, R., & Collazo, T. (2004). Working toward third space in content area literacy: An examination of everyday funds of knowledge and Discourse. *Reading Research Quarterly*, 39 (1), 38–70. doi:10.1598/RRQ.39.1.4

- Oldenburg, R. (1989). *The great good place. Cafes, coffee shops, bookstores, bars, hair salons, and other hangouts at the heart of community*. Marlowe & Company: New York.
- Oldenburg, R. (1996-97). Our Vanishing “Third Places”. *Planning Commissioners Journal*, 25, 6–10.
- Riddle, M. D., & Souter, K. (2012). Designing informal learning spaces using student perspectives. *Journal of Learning Spaces*, 1(2). Preuzeto sa <https://eric.ed.gov/?id=EJ1152692>
- Rogers, A. (2014). *The Base of the Iceberg*. Opladen, Berlin, Toronto: Barbara Budrich Publishers. doi:10.3224/84740632.
- Sterrett, S. (2015). Interprofessional Learning as a Third Space: Rethinking Health Profession Students’ Development and Identity through the Concepts of Homi Bhabha. *Humanities*, 4, 653–660. doi:10.3390/h4040653
- UNESCO. (2009). *Global Report on Adult Learning and Education*. Hamburg: UILL. Preuzeto sa <https://www.voced.edu.au/content/ngv:23109>
- Vygotsky, L. (1978). Interaction between learning and development. *Mind and Society*, 79–91. Preuzeto sa https://innovation.umn.edu/igdi/wp-content/uploads/sites/37/2018/08/Interaction_Between_Learning_and_Development.pdf